

(Самрл, нег мове ратива)

*174
1913*

Juznoslovenski filolog

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ *ed.*

А. БЕЛИЋ

A. Belić

БЕОГРАД 1913.

Књ. I. Св. 1—2

Облик имена **Тодора** (4 п.) — 124 у овој форми позајмљен је из грчког језика (*Θόδωρος* при *Θεόδωρος*).

Пример: **ВЕЛЕ ЈЕСИ ГИ** (11 пол., 27 пол.) показује, како изгледа, да се изговарало *velej* (i) *esi*. М. Долопко.

ДОПУНА АКАДЕМИСКОМ ИЗДАЊУ МАРУЛИЋЕВЕ „ЈУДИТЕ“.

Марулићова пеоничка дела имамо у првој књизи *Starih pisaca hrvatskih*, а на првом месту у књизи, од почетка њена па до стране 72, „Јудиту“. Издање „Јудите“ приређено је на основу старог издања од 30 марта 1522 год., а узета су у обзир и два млађа издања, те су разликости у тексту означене у нотама у дну страна (исп. стр. 5 предговора *Starih pisaca hrvatskih I*). Пошто је текст „Јудите“ већ био наштампан, дошло је опремиоцу академског издања Јагићу до руку и најстарије познато издање „Јудите“, из год. 1521, које је Јагић употребио у толико, што је неке разликости и сагласности оба стара издања набројно на страни 5—6 предговора.

Тада, и за дуго доцније, није још било познато издање „Јудите“ од 29. Јануара 1522 год. О овоме је издању, колико је мени познато, први обавестио вредни и заслужни књићар загребачки М. Брајер у чланку *O tiskanim izdanjima Marulićeve „Judite“ u Gradji za pov. knjiž. hrv. III*, одакле је тај чланак прештампан у Брајеровој књизи *Prilozi k starijoj književnoj i kulturnoj povjesti hrvatskoj, Zagreb 1904*. Брајер је правилно одредио место „новоме“ издању: оно је два месеца старије од онога издања што је академском издању за подлогу послужило, а 5 и по месеца млађе од најстаријог познатог издања (од 13 августа 1521 год.). Док је Брајер изнео на чистину питање о трима најстаријим издањима „Јудите“, није то учинио с осталим, млађим издањима. Он признаје још само једно, четврто издање, штампано у штампарији Августина и Александра Биндонија год. 1627, те воли: „Spominju se takodjer i druga izdanja „Judite“, dijelom očito pogrješno, dijelom opet bez dovoljne potvrde, pa se zato i ne osvrćem na njih“. Међутим, и Кукуљевић и Јагић помињу једно издање, од којег је примерак њихов потпуно дочуван, без почетка и краја, па је и то издање узето у обзир при издавању академског издања

Осим тога, по Кукуљевићу и Јагићу, издање „Јудите“, штампано код Августина и Александра Биндовија, изишло је 1268 године. Брајер је требао обазрети се на Кукуљевића и Јагића и објаснити своје разилажење с њима. Будући да он то није учинио, остало је питање нерешено. Да ли је то питање од то доба покретано у домаћим листовима, нисам био у могућности обавестити се. Ако није, било би свакако потребно, да неко ко има могућности то учини и изведе на чистину питање о издањима „Јудите“.

За утврђивање првобитнога токта „Јудите“ имају, у првом реду, као основ послужити три најстарија издања — једно из 1521 и два из 1522 год. Разлика у времену од појаво првога и последњега од њих износи цигло 7 и по месеци. Последње од њих већ је одавно свакоме лако приступно, пошто је оно темољ академског издања; најстарије од њих такође је донекле познато из напomensа Јагићевих на стр. 5—6 предговора акадом. издања. Само текст средњега од њих није ни у колико познат. Да и ово издање уважи и токт његов учини лако приступним, главна је намера овога чланка.

Ово издање „Јудите“ налази се у дворској и државној библиотеци у Минхону. „Јудита“ је повезана уједно са још 6 других, страних, старинских књига и брошира. Текст је штампан на тврдој хартији у четвртини. На првој страни првога листа је натпис:

Libar Marca Marula Splichianina V chomse usdarsi Istoria Sfete udouice Judit u uersih haruacchi slosena | chacho ona ubi uoiuodu Olopherna Posridu uoische gnegoue | i oslodobi puch israelschi od ueliche pogibili.

На концу прве стране последњега листа стоји ово:

Oudi sfarsuiu Chgnige Marca Marula Splichianina sfarhu Istorie sfete udouice Judite | Stampane ubneccih Pōgnom | i nastoianiem | Petreta Srichichia Splichianina | Nasuem bogu Huala | Amen.

Impressa in Vinegia ad instantia de Miser Giacomo di negri da Lexandria da la Paia habita in Ragusi: nel M. D. XXII. a di. XXIX de Zenaro. Linclito Antonio Grimano Principe uiuente.

Како се види, ово издање „Јудите“ приредио је један Дубровчанин. То је један разлог више да је „Јудита“ могла утнцати

на дубровачке песнике. Утицај је наравно могао бити разноврстан. Помонућу само једну могућност утицаја, ону која је у науци в љ истицана, на име могућност утицаја на књижевни језик. Познато је, да су први дубровачки песници Менчетић и Држић певали претежно икавски. Било је раније изнесено мишљење, које је у науци заступао проф. Рештар (у својој дисертацији *Die Čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen*, *Archiv f. slav. Phil.* XIII). да су се дубровачки трубадури поволи у језику за Марулићем. Поводом наслагања у том питању између Рештара и Јагића, појавио се у „*Vienca*“, за год. 1896 чланак од *Дујмушића* „*Jezik Menčetićev i Držićev prema Marulićevu*“, где је исказивано да тога утицаја нема. Према ономо што ми данас знамо о времену појаве ова три песника, тога утицаја тешко да је и могло бити. Шта је руководило Менчетића да даде предност икавизму, на то се питање, по свој прилици, никад неће моћи с поузданошћу одговорити. Он (или његови претходници) се могао одредити у тој ствари под утливом претходника Марулићевих, којих је несумњиво било, а могао је и сасвим спонтано одабрати икавизам, који у његово доба није био баш непознат у Дубровнику. Интересантан је факт, да су се дубровачки песници кроз цео XVI век држали икавизма. Тако н. пр. Рањина није ни мало мањи икавац од Менчетића и Држића, а баш се за Рањину, по посвети и насловима његових песама, да доказати да је био јекавац у говору. Песници XVI века можда су се у тој ствари држали узуса, заведенога Менчетићем и Држићем, којих се утицај и иначе провлачи кроз цео XVI век дубровачко поезије; али је могућно да је и штампана Марулићева „*Јудита*“ у неколико на њих утицала. Тако би Марулићеву „*Јудиту*“ ваљало породити с потоњим дубровачким посницима, а не с Менчетићем. Ипак ће се и тај евентуални утлив Марулићев тешко моћи доказати, јер је утицај, по моме схватању, био принципијелан, т. ј. задржао песнике да се не одвоје од већ усвојенога узуса. О овоме, као и о другим питањима што стоје с овим у вези, мислим говорити другом приликом; овде сам то, за мене чисто теориско, питање помонуо само ради тога да истакнем важност овога издања „*Јудите*“. Али и без тога оно има знатне културно-историске важности, јер се по њему види, како је одушевљено била примљона посма Марулићева од ондашње читалачке публике наше: за 7 и по месеци три издања! Осим тога, ово издање има важности и за установљење првобитнога текста „*Јудите*“, при ком се послу оно не може обићи.

Ради карактеристике овога издања треба рећи, да на насловној страни нема оних речи: *Prodaju se...* (исп. Кукуљевића, *Stari pisci hrvatski I*, LXVI), чиме се оно разликује од оба остала најстарија издања. Иначе се наше издање, у погледу техничке опреме, боље слаже с првим него ли с трећим. И оно је, као и прво, наштампано на 38 листова, и то истим облим словима исто величине, као и прво; док је треће издање наштампано крупним готичким словима на 35 листова (по Кукуљевићу). Што се илустрација тиче, и наше издање има свега један дрворез, као и прво. По Брајеру, дрворез је исти у оба издања; налази се на четвртом листу пред првом књигом, и даје читаоцима слику Јудитину. Слика указује на главни приказ спева, из V књиге: Јудита долаже Абри у „двањке“ главу Олофернову, док Олофернов труп без главе лежи у шатору. А треће издање украшено је с осам слика. На овом трећем издању нема књижарскога знака на насловном листу, већ је ту једна слика из текста, која представља сукоб хришћанских оклопника на коњима с турском коњицом. На насловном листу првога и нашега издања цаходи се књижарски знак — и то: на ономе: усправно стојећа затворена књига с крупном на њој; а на нашем: лик ходочасника.

Као што се ово издање техничком опремом слаже с првим а не с трећим, тако се и појединости његова текста боље слажу с онима у првом него ли с онима у трећем издању. Јагић је на 5—6 страни предговора академиском издању навео 36 примора, у којима се текст првога издања разликује од текста трећег. У свих тих 36 примера слаже се наше издање с првим. Код толике сагласности ова два издања ноће бити потробно, да се варијанте првога издања прома трећем даље попуњавају. У овом ћу чланку најпре изнети све варијанте нашега издања према тексту трећег, како је он забележен у академиском издању, било у самом тексту, било у нотама испод текста. Затим ћу, у другом одељку овога чланка, исписати сва она Марулићева тумачоња стихова која су из академиског издања изостављена (исп. стр. 67 академиског издања). Најзад ћу, у трећем одељку, исправити нека места академиског издања.

I

Пре но што прећем исписивати приморе у којима се наше издање разликује од академ., учинићу неке протходне напомене о ортографији и другоме. О ортографији „Јудите“ писао је *Маретић* у књизи *Istorija hrvatskoga pravopisa latiniskijem slovima* на

стр. 11—14. Маретић је за свој посао израдио прво издање „Јудите“, али је, према ономе што је горе речено, разлика између првога и другога издања, ако тј. какве има, минимална, те се може занемарити. Тако ће ово што о ортографији будем помонуо моћи пристати уз оно што је Маретић утврдио.

1. Где је Марулић за *v* данашњег књижевног језика писао *v* и *f*, у академ. издању је свуда *v*. То се овде неће исправљати, али ће се у примерима за друге ствари писати онако како је у оригинаду који ми је у рукама. Пошто ја у овоме не гледам саме ортографску особину, распоредићу материјал који за ово питање даје Марулић. Поред *v* пише се врло често и *f* на крају речи: *ljubaf*, *krf*, *protif* итд., па испред и иза муклога спиранта: *zvafši*, *pišfi*, *popofstvo*, *čufši*, *sfak*, *sfetoga*, *sfilla*, *sfoj*, *sfud*, *s flas* итд. Такође често стоји *f* у облицима или изведеницима од оних речи што *f* на завршетку имају: *krfi*, *krfju*, *krfava*, *krfavca*, *protifa*, *protifnih*, *protifnim*, *protifnike*, *ljubafju*, *mrifi* итд. Често је *f* у речима *čufati* и *fas* (omnis). Нађе се *f* и испред и иза звучнога спиранта: *fze* (agr. = *use*), *zfizd*. Иначе је *f* изванредно ретко: *stafmo*, *ofdi*, *udofne*, *žifljen'ju* (ова група не може се увек строго одвојити од оне горе поменуте што јој примори почињу с *krfi*). — Како се ово може схватити, није овдо место да се о томе говори.

2. Гласови *n* и *m* на крају слога су свега неколико пута помешани: *pitonščine* стр. 4 р. 5¹), *svilon* 4, 11, *vašon* 4, 12, *znam* I 74 (против слика), *sumnjem* IV 269, *znam* V 57 (у слику), *na kon* V 286 (у истом стиху други пут правилно *na kom*), *jedam* V 336, *baron* VI 43, *zajanski* II 160 к, *vretenon* VI 374 к. Сигурно је да су ово само тискарске омашке, јер се исти ови гласови замењују непомњом и у другом положају: *mejašmikom* 5, 3—4, *strumani* III 262, *dvina* IV 121 к. Кад се има на уму некоректност писарска и тискарска, тешко ће се моћи одредити време, кад је у неком чакавском дијалекту за који имамо споменика $m > n$. У Зоранићевим „Планинама“ су ови гласови прилично често помешани, тако да је то остављено и у академ. издању; ипак Будмани (исп. *Stari pisci hrvatski* XVI, стр. XIII) сумња у аутентичност тога мешања.

У осталом нема гласова за које се не би нашло примера да су тискарском грешком помешани. Најчешће се мешају гласови

¹ Стране и врсте цитирање су према академ. издању. Примери из стихова и тумачења означени су бројем певања и стиха у коме су или за које су; * (= коментар) после цифре означаје да пример припада тумачењима.

s и sc (= ш), али је то отуд што s служи и за s и за š, па је према томе и sc неколико пута писано за s. Зато ћемо ради илустрације навести за пример глас h. Има неколико примора где је, одступајући од академ. издања, глас h изостављен или стоји други глас место њега или он место другога: *strič* 4, 12 (= стрихом, исп. н. пр. *tiho* II 47), *grediu* I 209 (против слика), *darchie* II 41 (али правилно *darhchie* VI 76), *nihdare* IV 39 (*nigdar(e)*) врло често, *preitro* IV 96 (исп. *hitra* I 258, IV 227), *ponasminuf* V 17 (исп. н. пр. *smih* V 180, *udahni* I 9), *tarbuc* V 154 (у истом певању правилно *tarbuh* 177), *oslikovati* V 204 (исп. н. пр. *горо tiho*), *straom* VI 77 (у истом певању правилно *strah* 80, *straha* 143, *strahom* 301), *listik* VI 105 (против слика), *istehši* IV 170 к (иначе -kš- често, н. пр. *istekši* VI 66). Све су ово, како се види, само штампарске погрешке. Иначе се у писању овога гласа наше издање слаже с академским.

3. Групе *iја*, *iје*, *iјо*, *iју* пише Марулић без *j*. Име *Ozija* н. пр. пише: *Ozia Ozie Oziom Oziu*, али *Oziji*. Тако исто и у случајевима где ове групе припадају формално различним речима: *gdie* (= гди је), *niednim* (= ни једним), *staviu* (= стави ју) итд. Кадшто је, нарочито ако реч није у стиху, немогућно знати, како треба раставити, н. пр. *viditiu* 4, 15 (= видит ју или видити ју). Од овога ортографског правила наше издање не познаје изузетка (*gdie* I 292 к можда је штамп. погрешка). На ово сам нарочито скренуо пажњу, јер академ. издање може навести на погрешно схватање. Оно пише увек *iја*, *iје* итд.; а кад је у стиху потребно једносложно читати, академ. издање ставља апостроф: тако оно пише *riје* и *r'је*, *bije* и *b'је*, итд., а без апострофа *pjan*, *bjen*. Наш оригинал не разликује ово једно од другога, већ пише *pie* — *pian*, *bic* — *bien*, па и академ. издање не разликује у прози, где пише само *pijan*, *bijen*. Академ. издање није до краја доследно у писању апострофа, те противно стиху и својој правилу пише кадшто *iје* м. *'је*, исп. н. пр. VI 77, VI 302. Групе *iја*, *iје* итд. пише Марулић увек *ia*, *ie* итд. и рачуна их сад двосложно сад једносложно, како му кад треба. Са сличним групама поступају тако кадшто песници уопште, Шилеру н. пр. реч *Asien* је двосложна и тросложна.

Иначе се интервокално *j* добро држи. Једино се у групи *ој* често *j* испушта. Одступања од академ. изд. навешће се ниже: овдо ће се пречистити с групом *ој* само у присвојним замсницама, јер су оне честе, па би запремало простор да се сваки пут исписују. Оно се по правилу пишу без *j*, те су примери с *j* веома ретки: *svojih* 3, 12, *mojih* I 124, *moji* I 158, *mojim* III 239.

Такође се врло ретко пише *j* у групи *ij*, стајала она на крају или у средини речи: *Sirij* III 278 (такође и у тумач.), *Marij* VI 217 к. (али *Antoni* V 142 к.), *vij* VI 157 к., *vijte* V 96. Академ. издање и овде, као и у горњим случајевима, пише увек *j*: *rij*, *htijmo*, *zarovijte* итд.

4. За консонантско групе нема шта да се овде помену, већ ће се одступања од академ. изд. ниже набројити. Овде ће се само из практичних обзира поменути, да се речи *dica*, *dičica*, на зависни падежи од *otac* и придев *očeu*, пишу увек са *t*. Често се понавља и реч *srce*, за коју се у акад. изд., у напомени на стр. 34, вели да је стара издања готово увек пишу са *t*. И наше издање пише увек *sarce*, изузевши: *sarce* III 267, *sarčno* (= срчно) III 334.

При исписивању варијаната нашега издања не узимају се у обзир само очите погрешке. Инак су каткад и оне наведене, ако је ма каквога разлога за то било. Ове погрешке дају нам могућности да одредимо, којим су родом издања прештампавана. Само би за то требало имати сва издања у рукама. Изгледа да је друго издање прештампано с првога, а треће с другога. — Овде се још једаред напомиње да су узете у обзир напомене акад. изд., те је текст с њима испоређиван онде где оне представљају треће издање (или а издање како се оно тамо зове).

стр. 1: *israelski*

» 3: 7 *israelski* — 23 *rasgledate* — 24 *prominilaе* м. *prominila je* — 27 *chachoiе* — несигурно, како се има читати: *kako im j e* или *kako je*, пошто се не распознаје, стоји ли над *i* кукица или тачка; одлучиће прво издање — *obkladiu* (грешка).

стр. 4: 14 *Jerosolime*

» 5: 6 *israelsku* — 7 место *i* између *ponizen'ja* и *posfetilišca* стоји вертикална цртица — 17 *grajane ih* — 25 *izrailškoga*

стр. 6: 8 *pogubiti* — 10 *jih*

I 18 *tvoga* — 41 *ninivska* — 53—56 *stoi* — *boi* — *koi* — *moi* — 61 *zapovit* — 62 *gospotstvo* — 102 *hteće* — 121 *obujat* — 139 *poku* (грешка) — 149 *stoite* — 163 *zbroji* — 243 *ga* — 255 *пали s* — 262 *schilitiui* — 274 *trumbite* — 282 *koi* — 306 *na* — 309 *nidbise*

II 11 *jedam* — 16 *potar pach smarsi* | *i* | *maelsche sine* (грешка) — 23 *počan* — 27 *z bati* — 83—86 *stoi* — *boi* — *koi* — *pristoi* — 146 *choi ui* (= којуј) — 230 *marmge* (грешка) — 240 *g zemljam* — 253 *g bogu* — 264 *puk* (но *pak*) — 285—8 *Kananeu* — *Jebuseu* — *Ferezeu* — *Amoreu* — 288 *Eveu* — 297 *g bogu*.

III 8 *propostrese* — 20 *more* — *Nabukdonosor* — 43 *pitgaše* — 116 *smieć* — 143 *meu* — 146 *post stinami* (= *po stinami*?) — 177 *sfak* — 183 *s smina* — 216 *pomogal* — 218 *meu* — 224 *tamun* — 236 *jih* — 262 *vrića* — 264 *almustva* — *skupšćini* — 299 *s skrušen'jem* — 332—3 *dostoimo* — *boimo* — 340 *nicche* — 352 *vratho* (греш. м. *vratoh*) — 356 *s skrušen'ja*.

IV 11 *razstaih* — 49 *s njima* — 83 *useresmi* — 84 *čizmice* — 88 *meu* — 120 *toko* (не *tako*) — 146 *ne će* — 166 *tachiasce* м. *tamnjaše* — 171 *slisciau* м. *pitat ju* — 199 *meu* — 202 *i on ju* — 203 *množtvom* — 207 *nechrechi | iuch* (грешка) — 219 *meu* — 236 *Nabukodonosoru* — 259 *sarci* (= срши?) — 262 *pripusce*.

V 14 *bochie* — (греш. за *bog ke*) — 33 *g dragi* — 38 *ochusasce* — 303 *us kih* — 126 *obiše se* — 130 *mustrost* (греш. за *mudrost*) — 136 *tertaga* — 144 *raztrka* — 147 *slobe će* (за *zlobe će*) — 152 *vikomni* — 153 *rič su* — 187 *stavir* (греш. м. *staviv* или м. *stavit* — прво вероватније) — 191 *grdina* — 207 *jiše* м. *biše* — 212 *joj* — 246 *i sta* — 254 *gnjido* — 252 *zauiese* — 294 *zratie* (греш. м. *zartie*) — 305 *choie* м. *kaj* — 317 *zami* (греш. м. *zamita* = меће иза, крије, штити) — 319 *hvale*.

VI 12 *sega* м. *svega* — 24 *raztirati* — 58 *razmahnu* — 68 *Nabukonosoru* — 79 *chraf* (греш. м. *charf*) — 80 *strah* — 85—6 *poima* — 106 *sticaše* — 109 *meu* — 115 *groz* (грешка) — 172 *isčuditi* (штамп. греш. у академ. изд.) — 199 *prezassa* — 203 *Pantasileji* — 211 *Xamate* — 244 *vasta* (грешка м. *vaša*) — 262 *nam* м. *vam* — 302 *zazbicne* — 324 *neruuchi* (= *ne rvući*) — 347 *siahu* м. *stahu* — 374 *predeniu* (= *preden'ju*, у акад. изд. штамп. греш.) — 406 *pocviliti* — 438 *sfolj*.

I к 15 *darāia* м. *gatan'ja* — *ali* м. *al* — 302 *фали božji* испред *bič*.

II 39 *boi* — *zlu* м. *zla* — 129 *ali*.

III 100 *počtovaii* — 181 *фали se* после *tuže* — 217 *u bogu* м. *u boga* — 244 *dolla* — 281 *biše* м. *je* испред *obudovila*.

IV 9 *zagledat* испред *Dinu hčer...*, ако није погрешка, онда *zagleda t'* — 121 *ziuodiostuom* — *ubojstvom* м. *umorstvom* — 123 *ov* м. *on* — 132 *фали on* испред *odašadši* — 134 *kojoj* м. *njoj* испред *Sanson*

140 *Penea* — *javor* м. *lobor* — 141 *ne uhiti* м. *ne ubi* — 146 *Cenea* *veja* — 150 *podseđoše*.

2 *ockurni* — 41 *Olofernov* — 101 *zaspa* — 103 *opoíše* — 115

пнуги између *kuće* и *ne bi* — 124 *objitši* — 131 *u tarpju*

- 341 *Olofernu* — *obitil'ju*.

VI 61 *prez* — 157 *udoucchie* (= удовичке) — 185 *dviže* — 195 *nic otaino* (= нич отајно?) — *biše zgubio* м. *zgubio biše* — 203 *Panasilea* — 211 *pojat* м. *dobiti* — 374 *vrti ju* м. *vrti je*.

II

Марулић је додао „Јудити“ опширан коментар, који треба да читаоцима олакша разумевање спева. Ова Марулићева објашњења појединих места штампана су махом са стране поред текста, ређе пак у самом тексту између стихова. Она имају данас велике вредности за језикословца из следећег разлога. Језик далмантинских градова онога времена не представља чисте дијалекатске типове, већ су у њему заступане црте различних дијалеката, што су песници за своју потребу и на своју руку искоришћавали, дајући од чести у своме песничком језику више места ономе што је у говору мање обично било. Зато оваки коментари, који су наравно писани обичним говором, дају прилику да се песнички језик испореди с обичним говором. Из акадом. издања су испуштена нека Марулићева објашњења, те ће се она овде исписати. Ипак се мора признати, да је оно што је из акад. издања изостављено у сваком погледу незнатно: оно нити доприноси разумевању текста нити нам даје материјала за испоређивање језика. Тај остатак коментара даје се овде само потпуности ради.

- I 30 *slava segasfitnja*
 48 *govori Nabukodonosor barunom svojim*
 86 *ućini se noć*
 93 *prilika*
 104 *skupost nigdar sita*
 105 *ja zabiljivati zora*
 112 *kralj skupivf više govori*
 128 *odgovor vićnikof*
 151 *kralj govori Olofernu*
 205 *zastava Oloferna s svojim taborum (?)*
 235 *kakof biše Oloferne*
 279 *prilika*
 281 *prilika*
 302 *prilika*
- II 37 *prilika*
 141 *molitva puka jerosolimskoga*
 231 *prilika*

- 235 govoren'je Akiora u kom skazuje Holofernu stvari puka
israelskoga
- III 6 prilika
15 govori Oloferne Akioru
43 dovedoše Akiora u Betuliu
49 govoren'je Akiora Betulianom
61 molitva Betuliani bogu
73 tiše Akiora
131 isteče sunce
219 prilika (штампано омашком много ниже, према ст. 238.)
253 Judit
286 popom govori (стоји чак према стр. 321)
321 Abram, Jsak, Jakob
- IV 5 molitva Juditina
98 prilika
229 Oloferne govori Juditi
243 Judita govori Olofernu
295 prilika
317 Oloferne reče Juditi
- V 53 odgovori Judit Vagavu
65 prilika
86 odgovara Judit
198 Oloferne zaspа
251 prilika
274 govori Judita puku prišad u grad ubif Oloferna
303 prilika
310 govori Ozia puku i Juditi
- VI 26 Akior se obrati
73 prilika
83 prilika
113 prilika
129 protif oholim.

III

Текст *Starih pisaca hrvatskih I* исправљали су *Лескин* и *Јаруф*. Чланци *Л. Зора* у програмима которске гимназије за год. 1875/76 и 1876/77 остали су ми непознати, те не знам да ли је ту што и за коректуру текста приложено. Од *Лескина* имамо у 37 књизи *Извешка* саксонско академије за год. 1885 чланак *Zu den Werken des althroatischen Dichters M. Marulić*, где је пронађон извор *Мару-*

лићевих песама под општим насловом *Naslidovan'je Isukrsta*: посмо су управо превод XXIV главе III књиге Марулићева латинског дола *Evangelistarum*. Лоскин је, поред осталог, према латинском оригиналу исправљао текст хрватски. Јагић је у V књизи свога *Архива* дао један низ исправака, од којих првих десет иду на „Јудиту.“ За неке од тих десет предложених исправака очигледно је да се не могу примити, већ се мора остати код старог. Оно *U Jerosolim* 5, 5 ничим се не да замени, јер оно једино и даје смисао, а и граматички (тј. у смислу Марулићеве граматике) је оправдано. То исто, и из истог разлога, вреди и за стих 324 на стр. 25. По свој прилици, боље је остати код старог *zavrg se* стр. 14. ст. 264, за које се предлаже *zavrgše* (такође и Маретић у својој књизи о правопису пише *zavrgše*), јер у „Јудити“ форма прошлог прилога не излази на е (ако се не варама, једини изузетак чини *spletče* VI 67, које стоји у слику), већ или на *ši* (н. пр. *vrǵšǫ* V 100, *uzvrǵši* VI 208 итд.) или без *ši* (н. пр. *poklek* IV 294, *poseg* V 72 итд.).

Има у „Јудити“ извештан (не велики) број речи о којима се не може дати тачнога рачуна, шта су и шта значе. Главни разлог томе биће Марулићев тешки стих са четворним сликом, који га је кадшто нагонио на насиље према језику. Да је ово тачно, доказа је што су некоректна места увек у слику. Тако н. пр. у стиху I 254 генитив од *тла* гласи *толц*, за коју је форму сигурно да се није говорила, али је Марулићу тако требало зарад слика, док одмах нешто ниже у стиху 268 пише правилно *тла*. Овај пример тиче се фонетике и морфологије, али има сличних примера и из синтаксе (исп. ниже). Овака некоректност дабогме не може се тако прозрети, ако се она тиче речника, као што је то можда у стиховима II 31, III 333, IV 212 итд. случај, јер ми не можемо знати, имамо ли ту посла с провинцијализмима или с изврнутим речима. Осим тога, и некоректност слога чини кадшто тошкоће. Друго издање „Јудите“ читко је штампано, и чита се лако, јор речи нису здружене већ растављене; али штампарских погрешака има веома много. Да ни остала издања, у погледу штампарских погрешака, нису боља од овога, види се већ и по самом натпису (снимци насловног листа 1 и 3 издања налазе се у јубиларном издању „Јудите“ од стране *Матице Хрватске*, из год. 1901): у сва три издања штампано је на насловном листу *oslodobi* (исп. раније у уводу). На стиху I 298 показују, како ове погрешке могу кадшто сметати разумевању; тај стих с претходним гласи у акадом. издању

Nestaniše t' vode, gdi no postojahu
 Za to vred na brode prid se popeljahu.

Оно *vred* је управо *ured*, који прилог и иначо долази у „Јудити,“ и значи *одмах*; *zato ured* важи као тросложно, као што се и иначо налази примера да завршни вокал једне речи с поштом вокалом ново речи чини један слог. исп. н. пр. II 61; — *na brode* је короктура издавачева, у трећем издању стоји *naprode*, а у другом *napr ode* или *napr ode* (глас *r* resp. *i* непотпуно је наштампао). Прави смисао добива се, ако се претпостави да је и *prid* погрешка м. *prit* (инфинитив), те би стих имао гласити: *zato ured na brode prit se popeljahu*. Можда су због некоректности слога нејасни и стихови I 222, III 22, III 142 итд.

I 205—6 *Za svom vojskom zada grediše Oloferne,
 ki svimi oblada junake nesmerne.*

У сва три стара издања стоји *siunache*, зато то неће бити погрешно, као што је у акад. издању схваћено, већ је то некоректност у језику, слика ради. Иста некоректност налази се и у стиху III 356: *s umiljenom ројом i skrušen'ja mnoga*, где је у другом издању предлог *s* поновљен још једном и пред *skrušen'ja* (исп. раније); то исто и у III 229 итд. Оно *svimi* је инструментал не од *svoj* већ од *vas*.

II 97—8 *Ni tim ne završi on tvrdosti svoje,
 mnogim grad potrši, posiče i hvoje*

Место *završi—potrši* стоји у сва три стара издања *zaparši—potarši*. То су прошаста прилози, и значе од прилик: *zaključивши—пропутивши*. У опште није могућно знати, које су све форме овога прилога од сличних глагола било познате, јер их Марулић увек пише са *ar*: *odparši*, *V₂₁*, *nastarši*, *V₂₂*, *odparšiši*, *VI₆*, *umaršiši*, *VI₁₆₀* итд. Поред сигурних форми *potarši* и *potrušiši* можда су још и другачије *ф.* биле познате (контаминацијом постале), као н. пр. *potrši*.

III 325 *Mojšes tokoj činit...*

И у помонутом издању *Matuce Хрватске* (чији текст не одступа од текста акад. изд.) схваћено је *činit* као инфинитив, те објашњено: *чинити (показа да може)*. То међутим није инфинитив, већ треба писати: *čini t'*.

IV 165—6 *Jur sunčeni plamen, vodeći s sobom dan,
 od zvižd jasnih zlamen tamnjaše, grede van.*

Наместо *tamnjaše* стоји у првом издању *tachiasche*, а у другом *tachiasce*, дакле *tačaše*. То ће бити изведен глагол *tatiti* = красти, пљачкати.

VI 429—30 Dan, u ki bi dobit Oloferne, čitiše
svećen'je vazda bit od tih ki dobiše.

Реч *svećen'je* и у другом изд. гласи тако. тј. *sfechienie*. Ако је то *subst. verb.*, како је у акад. изд. схваћено, онда би оправданије било писати *bi t'* него ли *bit*. Могућно би било схватити и *sfečen je*, и онда би *bit* стајало слика ради м. *bil*, као н. пр. у стиху II 295. Уз то се и после *čitiše* мора интерпунгирати.

IV 9 k Simeon i Levi... s oružjem skočiše u grad i porubiše
muže, pobiše žene i ditcu odvedoše.

Porubiše не значи *исекоше*, већ *опљачкаше*. Реч је немачка (*rauben*), а примљена преко талијанскога. Место треба овако исправити: *skočiše u grad i porubiše, muže pobišo, žene i ditcu odvedoše*. На ово схватање упућује већ и интерпункција другог издања: колон иза *porubiše*.

На интерпункцији се не вреди задржавати. Само ћу нагласити, да се у VI 340 после *prišad* мора интерпунгирати: *prišad* (тј. у Јерусалим), и *tempal projt po vrata nagliše*. Овде је сачувано веома старо значење предлога *po* = „*unter etwas weg*“. У истом значењу долази тај предлог још једаред у „Јудити“, на име у VI 43.

Лајпциг, априла 1912.

Ал. Стојићевит.